

УДК 37.015.31:172.1

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.4>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: СУЧАСНИЙ ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Володимир Волков

*ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»,
відділ громадянського та національно-патріотичного виховання
вул. Еспланадна, 17, 01001, м. Київ, Україна*

У статті розкрито сутність внутрішньої політики в сфері національно-патріотичного виховання, що проводиться в Польщі. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти, які лягли в основу виховання патріотизму сусідньої країни. Виокремлено основоположні світоглядні засади та ключові підпункти таких строкових програмних документів, як «Патріотизм завтрашнього дня» та «Незалежний 2018». З'ясовано, що система національно-патріотичного виховання польської республіки заснована на принципі багаторівневості, де в основі лежать культурні запити місцевої громади. Водночас показано, що гуманітарні інтереси громадян Польщі не виходять за межі уніфікованих світоглядних цінностей польської нації, котрі є загальноприйнятими. Висвітлено ключові пріоритети політики національно-патріотичного виховання сусідньої країни, до яких належить примноження духовної спадщини Польщі на міжнародному рівні шляхом реалізації спільних міжнародних програм із сусідніми країнами. Зазначено, що сфери історії, культури польської республіки оформлені у потужний напрям досліджень – полоністику. У заданому контексті аналізуються особливості змістового насичення програми «Незалежний 2018». Зазначається, що одним із її базових завдань є поширення історії польської республіки на рівні громад та загальнодержавному рівні. Наголошено, що вказана програма має універсальний характер та орієнтована не лише на молодь, але й на старше покоління. Загалом робиться висновок, що польський досвід є одним із найважливіших для розбудови сучасної та гнучкої системи національно-патріотичного виховання в Україні. Побічно проводяться паралелі із інструментарієм патріотичної роботи, що провадиться в США та Німеччині. Зокрема, вказано, що специфіка виховання патріотизму у зазначених державах багато в чому визначається почуттям громадянського обов'язку та окремими заходами щодо його формування, насамперед у дітей шкільного віку. В підсумку робиться наголос на тому, що зарубіжний досвід перелічених країн є актуальним для врахування в умовах розбудови системи патріотичної роботи в незалежній Україні.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, зарубіжний досвід, незалежність, нація, громадянськість.

Будь-яка успішна країна сучасності характеризується стабільною та ефективною внутрішньою політикою, яка засновується на зумовлених світоглядних принципах. Не лише економіка диктує тенденції розвитку того чи іншого суспільства, а й національний складник відіграє одну з ключових позицій у контексті зазначеного. В світлі цього збереження національної ідентичності займає вагоме місце у внутрішньополітичному курсі розвинених держав, в тому числі у контексті формування патріотизму.

У сучасній Україні також гостро постає проблема уніфікації засобів, форм та методів національно-патріотичного виховання, що часто ставить під сумнів якість розвитку цієї сфери загалом. Певним прикладом в цьому плані можуть слугувати окремі посткомуністичні східноєвропейські країни, що пройшли аналогічний шлях розбудови державності після розпаду соціалістичного табору.

Варто зазначити, що у вітчизняній історіографії певна увага донині приділялася лише окремим аспектам національно-патріотичного виховання в країнах Західної Європи, а також пострадянського простору. Зокрема, О. Діденко у своєму доробку висвітлює підходи щодо патріотичної роботи в Білорусі, Узбекистані, Казахстані, Грузії. Окрім зазначених країн, аналізуються практики, що поширені в Китайській Народній Республіці та Сполучених Штатах Америки. Автор наголошує, що рівень патріотизму у вказаних державах не завжди залежить від ефективності впровадження тих чи інших програм. Проте роль держави у політиці щодо виховання громадянина патріота відзначається як безумовна [2].

Своєю чергою О. Бояринцев робить акцент на залученні передового досвіду США у світлі національно-патріотичного виховання. Автором відібрано та проаналізовано ряд практик, що є поширеними в американських штатах. Дослідником відзначено, що організація патріотичного виховання у США є досить чіткою та передбачає співпрацю державницького та приватного сектору із широким залученням освітніх та релігійних установ [1].

Загалом проблематика зарубіжного досвіду національно-патріотичного виховання є малорозкритою у українській історіографії.

З огляду на це *метою* нашого дослідження є висвітлення особливостей впровадження національно-патріотичного виховання в окремих зарубіжних країнах.

Важливо зауважити, що в світовій практиці сфера національно-патріотичного виховання розвивається невіддільно від законодавчої бази. При цьому нормативно-правові акти задають подальший тон та створюють майданчики для практичного втілення найкращих практичних заходів патріотичного виховання, що існують у різних державах. В основі цих практик лежить принцип конкуренції, на основі якого до впровадження допускаються лише найкращі суб'єктні заявки з профільної тематики.

У цьому світлі актуально розглянути зарубіжний досвід щодо реалізації політики в сфері національно-патріотичного виховання. Особливим чином тут слід виокремити напрацювання Польщі та США, оскільки в цих державах патріотичне виховання є чітко регламентованим.

Так, польський досвід з виховання патріотизму є більш ніж доречним для вивчення. Це пояснюється не лише суміжним минулим польської республіки та української держави, але й тим, що в 2000-х роках робота щодо активної реалізації національно-патріотичного виховання у Польщі набула якісної видозміни. У цьому контексті доцільно виокремити такі успішні польські проекти: «Патріотизм завтрашнього дня» та «Незалежний 2018».

Варто зауважити, що «Патріотизм завтрашнього дня» являє собою національну грантову програму, що реалізовується польським Міністерством культури та національної спадщини. З 2009 року фактичним виконавцем програми виступає Музей історії Польщі. За багаторічний період свого існування завдяки програмі 163 установи отримали гранти від 5 тис. до більш ніж 50 тис. злотих. Загальна сума за всі роки досягає близько 4 млн злотих, що становить майже 30 млн гривень. Багато виданих грантів спрямовані на відзначення визначних дат та вшанування видатних постатей польської історії, зокрема, Йозефа Пілсудського, а також Тадеуша Костюшко. Кошти на проведення заходів мали змогу отримувати різні організації, серед яких були фонди, асоціації, бібліотеки, культурні будинки, музеї тощо. Проекти, що нагороджуються, зазвичай реалізуються у форматі семінарів, ігор, подій та змагань. Більшість проектних заявок зазвичай пов'язані з вивченням місцевої історії, решта – із політичним, соціально-економічним та побутовим життям країни [4].

Загалом «Патріотизм завтрашнього дня» – це програма, спрямована на систематизацію та поширення знань про історію Польщі, підтримку ініціатив місцевих громад

у заходах, що орієнтовані на патріотичне виховання та примноження духовної спадщини. Так, у 2017 році на етапі відбору було подано 850 заявок з усієї Польщі.

Отже, зазначена програма встановлює взірць, згідно з яким має розвиватись патріотичне виховання. В цьому світлі громада має право на втілення власних заходів, які є доцільними для конкретно взятого регіону. Вищезгаданим документом розширено зміст національно-патріотичної роботи, в якій окремо виділено духовний, культурний та історичний складники. Відповідно, продукуються загальнолюдські цінності, культурна ідентичність та історична пам'ять польської нації. Як зазначав в інтерв'ю на «Радіо Польща» у 2016 році тодішній віце-прем'єр польського уряду та міністр культури Петр Глинський: «"Патріотизм завтрашнього дня" допомагає усвідомити сутність, значення патріотизму в створенні політичної єдності» [6].

Попри те, що польська держава вже тривалий час перебуває в контексті європейського вектору розвитку, перспектива подальшої розбудови національно-патріотичного виховання в країні залишається відкритою. Це, власне, було підтверджено рядом соціологічних досліджень, що засвідчили відсутність єдиного уявлення в поляків про єдиний перелік видатних національних творів культури та визначних місць, пов'язаних з відновленням незалежності держави. У заданому контексті рівень узагальнення позитивного досвіду із проведених заходів національно-патріотичного виховання в Польщі переходить на новий етап.

Як наслідок, нині на порядку денному в Республіці Польща постає реалізація нової програми – «Незалежний 2018» [3]. Поява документу анонсувалася вже досить тривалий час, оскільки зміцнення єдності поляків наразі є одним із пріоритетних завдань у внутрішній політиці держави, враховуючи геополітичне розташування наших західних сусідів. Слід зазначити, що програма приурочена до сторіччя із моменту відновлення незалежності Польщі і мала охопити на початковому етапі 2017–2019 роки. Особливі преференції в контексті запланованого відводилися патріотичній та культурній сферам.

Так, основна мета програми «Незалежний 2018» полягає у зміцненні відчуття громадянської спільноти поляків. Наголошується, що ця громадянська спільнота має бути побудована навколо держави як консолідуючого фактору. На відміну від програми «Патріотизм завтрашнього дня», новий документ має стратегічний характер. Зокрема, прописується цільова орієнтація програми, що базується на трьох рівнях:

- пріоритет № 1 – реалізація проектів в середині держави, присвячених відновленню незалежності Польщі;
- пріоритет № 2 – заохочення до відзначення урочистостей регіональних, місцевих та суміжних громад;
- пріоритет № 3 – зміцнення міжнародної позиції Польщі на основі широкої репрезентації національних духовних надбань та цінностей [3, с. 35].

Пріоритет № 1 спрямований на збільшення історичних знань та спонукання інтересу до історії в середовищі населення. Зазначений пріоритет передбачає розгортання програми святкових заходів, що мають базуватися на принципах свободи, солідарності і поваги до гідності та прав людини. На перший план тут виходить сфера культури та національна спадщина.

Своєю чергою пріоритет № 2 орієнтований на так зване зростання соціального капіталу, що передбачає залучення до святкування представників різних громад. Зазначений пріоритет закладає фактично принцип міцної патріотичної громади як основи держави. Це насамперед має реалізовуватися на рівні регіональних заходів.

Натомість пріоритет № 3 базується на двох попередніх і закладає передумови для впровадження проектів на міжнародному рівні. Завдяки цьому Польща стає відкритою

для культурного та міжнаціонального діалогу, не поступаючись при цьому національними поглядами та послабленням патріотичних настроїв. Створені тематичні блоки зовнішніх проєктів, які охоплюють такі блоки: Полонія і поляки за кордоном, Покоління незалежності, Духовність незалежності тощо [3, с. 40].

Отже, програма «Незалежний 2018» фактично закладає напрями та цільові орієнтири національно-патріотичного виховання на роки вперед. Водночас документ не є відірваним від інтересів суспільства. Він спрямований на залучення різних соціальних та вікових груп до національно-патріотичної сфери. На цьому тлі визначаються подальші кроки з налагодження формування патріотизму, який засновується на традиціях громади, регіону та національній ідентичності. Цікавим є полоністичний блок програми, пов'язаний із поширенням знань про Польщу. Зокрема, такий досвід актуальний для України, де україністика не вичерпала ще свій потенціал і могла б розвиватися на рівні із військово-патріотичними іграми, що значно б збільшило інтерес до патріотичного виховання на більш широкій верстві суспільства.

Загалом досвід Польщі в національно-патріотичній сфері свідчить про наявність в країні сформованого уявлення щодо реалізації заходів такого типу. Незалежно від формату польські проєкти відповідають закладеним концептуальним засадам.

Поряд із ґрунтовним польським прикладом з виховання патріотизму важливими для розгляду є окремі засоби, форми і методи національно-патріотичного виховання, що поширені в США. Поширеними заходами національно-патріотичного виховання в Сполучених Штатах є так звані “field practice” (польові практики) та “Close Up” (ретельний огляд). Зокрема, польові практики можуть включати в себе перегляд фільмів, відвідання майстер-класів, екскурсій, організацію поїздок, використання комп'ютерних технологій тощо. В успішній реалізації вищезазначеного допомагає метод інструктування [1, с. 164].

Своєю чергою практика так званого «ретельного огляду» передбачає можливість для учнів з будь-якого штату та міста відвідати Конгрес та Білий Дім. При цьому для молоді організовуються не просто оглядові екскурсії, а зустрічі із політиками та службовцями, що сприяє формуванню в підростаючого покоління гідної громадянської позиції.

Таким чином, американський досвід ґрунтується насамперед на поєднанні патріотизму та особистісного розвитку молодшої людини, яка сама обирає, в якому напрямі вона може реалізовувати свій потенціал, будучи при цьому корисною для громади. Тут виховання патріотизму поєднується із неформальною освітою, завдяки чому до патріотичної роботи залучається більш широке коло фахівців та молоді.

Варто зауважити, що плекання патріота означає різноманітні варіативні форми залучення молоді до виховної патріотичної роботи. Для порівняння, у Німеччині виховання патріотизму відбувається в тому числі на основі стандартів альтернативної цивільної служби (цивільдінст). Зазвичай проходження служби відбувається в соціальній сфері, в закладах охорони здоров'я та на базі екологічних організацій. Незважаючи на те, що такий вид служби триває на 2 місяці більше за військову, до нього добровільно долучається значно більше німецької молоді. В світлі цього стандарти громадянського виховання виступають як невіддільні від патріотичного [2, с. 57].

Загалом проаналізовані зарубіжні практики та нормативно-правові документи відображають наявність ціннісних засад, на основі яких проводиться національно-патріотична робота із молоддю. Водночас як орієнтир виступають специфічні взірцеві підходи патріотичної роботи на загальнодержавному та місцевому рівнях. Головним критерієм тут слугує відповідність уніфікованих форм заходів національно-патріотичного виховання загальному курсу політики держави. Водночас поєднання вираженого управління із урахуванням

інтересів місцевої громади підтверджує ефективність впровадження національно-патріотичного виховання в Польщі, що є наглядним прикладом успішних реформ, у гуманітарній сфері включно.

Список використаної літератури

1. Бояринцев О. Патріотичне виховання у США: досвід для України. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. Київ, 2014. № 1-2. С. 159–166.
2. Діденко О.Г. Зарубіжний досвід патріотичного виховання громадян та можливості його адаптації в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 3–4. С. 52–59.
3. Program Wieloletni Niepodległa na lata 2017–2021. Warszawa, 2017. 81 st.
4. Przyznano dotacje w IX edycji programu “Patriotyzm Jutra”. URL: <http://dzieje.pl/aktualnosci/przyznano-dotacje-w-ix-edycji-programu-patriotyzm-jutra>. (дата звернення 10.02.2020).
5. Patriotyzm jutra 2017 – Regulamin. URL: http://muzhp.pl/files/upload/patriotyzm_jutra/patriotyzm_jutra_2017_regulamin.pdf. (дата звернення 8.02.2020).
6. Міністр культури: В Польше нет поводов для беспокойства. URL: <http://www.radiopolsha.pl/6/249/Artykul/236401>. (дата звернення 25.01.2020)

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION: MODERN FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Volodymyr Volkov

*State Institution “State Institute for Family and Youth Policy”,
Department of Civic and National Patriotic Education
Esplanadna Str., 17, 01001, Kyiv, Ukraine*

The article reveals the essence of domestic policy in the field of national-patriotic education conducted in Poland. The key normative acts that formed the basis for the upbringing of patriotism of the neighboring country are analyzed. The fundamental worldviews and key sub-items of such programmatic documents as “Patriotism of Tomorrow” and “Independent 2018” are highlighted. It has been found that the system of national-patriotic education of the Polish Republic is based on the principle of multilevelness, which is based on the cultural demands of the local community. At the same time, it has been shown that the humanitarian interests of Polish citizens do not go beyond the unified ideological values of the Polish nation, which are generally accepted. The key priorities of the policy of national-patriotic education of the neighboring country, which include the enhancement of Poland’s spiritual heritage at the international level through the implementation of joint international programs with neighboring countries, are highlighted. It is stated that the sphere about the history, culture of the Polish Republic is framed in a powerful direction – Polonistics. In the given context, the content saturation features of “Independent 2018” are analyzed. It is noted that one of its core objectives is to disseminate Polish history at the community and national level. It is emphasized that the program is universalistic and targeted not only at young people but also at older generations. In general, it is concluded that the Polish experience is one of the most important for the development of a modern and flexible system of national patriotic education in Ukraine. Indirectly also mentioned is the toolkit of patriotic work being carried out in the USA and Germany. In particular, it is stated that the specificity of education of patriotism in these states is largely determined by the sense of civic duty and certain measures for its formation, first of all, in school-age children. It is emphasized that the foreign experience of these countries is relevant for consideration in the conditions of patriotic work in independent Ukraine.

Key words: national-patriotic education, foreign experience, independence, nation, citizenship.